

aynı mânaya gelir. Buna göre mestûr, özellikle İsmâiliyye gibi bâtinî gruplarda bazı sosyal ve siyasî sebeplerden dolayı zâhir ve görünür olmayan, mezhep ileri gelenlerince şahsî ve yeri bilinmesine yahut bilinme iddiasına rağmen halktan ve ya düşmanlarından gizlenmiş imam demektir. Bu durumdaki imamın yaşadığı döneme “devrûs-setr” denilmektedir. İsmâiliyye tarihinde Ca’fer es-Sâdık’ın ölümünden (148/765) sonra mezhep mensuplarının ekseriyeti tarafından babası İsmâil’in yerine imam kabul edilen, Abbâsî idaresinin takibi ve özellikle amcası Mûsâ el-Kâzım’ın taraftarlarından duyduğu rahatsızlık yüzünden Medine’den ayrılarak İran’ın güneybatısındaki Hûzistan bölgesinde yerleşen Mektûm lakaplı Muhammed b. İsmâil mestûr imamların ilki sayılmaktadır. Muhammed b. İsmâil’in 179 (795) yılı civarında ölümünün ardından Fâtımî hilâfetine kurulduğu 297 (909) yılına kadar geçen gizlilik devresinde gerçek mi yoksa hayalî kişiler mi oldukları kesin olarak bilinmeyen Abdullah er-Radî, Ahmed et-Takî ve Hüseyin ez-Zekî, İsmâilîler tarafından mestûr imam olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde İsmâilîler’i fırkanın önde gelen dâileri fiilen idare etmiştir. Bu silsile muhtelif fırkalara göre değişiklik gösterir. Gizlilik devresinde mestûr imam, daha önce buldukları İran’ın çeşitli yerlerinde ve daha sonra intikal ettikleri Suriye’nin Selemiye şehrinde tâcir görünümünde yaşamışlar, kendilerine bağlı teşkilatları vasıtasıyla, mestûr imamın bir gün mutlaka ortaya çıkacağı ve zulümle dolmuş bulunan dünyayı adalete kavuşturacağı propagandasını yapma konusunda çok başarılı olmuşlardır. Bu arada Zenc isyanında olduğu gibi devlet siyasetini beğenmeyen fakir zümrelerin bu düşüncelere son derece meyilli olduğu görülmüştür. Mestûr imamlardan büyük ihtimalle Hüseyin ez-Zekî’nin Kûfe’de bulunduğu esnada mensupları arasından seçip görevlendirdiği İbn Havşeb, Ali b. Fadl ve Ebû Abdullah eş-Şifî gibi güçlü dâiler, Yemen’de ve Kuzey Afrika’da gizli imam adına devletler kurmaya muvaffak olmuşlardır. Bu dönemde ortaya çıkması beklenen imamın hangi mestûr imam olduğu hususu İsmâilîler arasında ihtilâfıdır. Özellikle Karmatîler tarafından benimsenen Fâtımîler öncesi İsmâiliyye doktrininde dünyaya adaleti getirecek mestûrun Muhammed b. İsmâil olduğu düşüncesi hâkimdir. Buna karşı Ubeydullah el-Mehdî’nin mehdîliğini ilân etmesiyle başlatılan Fâtımî dokt-

rini dikkate alındığında beklenen mestûrun Muhammed b. İsmâil olmayıp onun soyundan gelen imamlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Ubeydullah el-Mehdî ile mestûr imamlar devri bitmiş ve zâhir imamlar dönemi başlamıştır.

İsmâiliyye’nin Halife Müstansır-Billâh el-Fâtımî’nin ölümü üzerine (487/1094) Nizâriyye ve Müsta’liyye diye ikiye ayrılması ve Hasan Sabbâh’ın Nizâr b. Müstansır’ın torunlarından birini Alamut’a getirmesiyle yeni bir gizlilik (setr) devri başladı. Dördüncü Alamut hâkimi Hasan Alâ Zikrihisselâm’ın, kendisinin Mısır’dan getirilen meçhul kişinin oğlu ve zâhir imamların ilki olduğunu ilan etmesiyle (557/1162) bu dönem sona erdi ve yeni bir zuhur devresi başladı (bk. NİZÂRİYYE). İsmâiliyye tarihinde bir başka mestûr imam, Fâtımî Halifesi Âmir-Biahkâmilâh’ın ölümünden birkaç ay önce doğduğu belirtilen, daha sonra Müsta’liler tarafından imam kabul edilen, setr devresine girerek kaybolan ve bir daha kendinden haber alınamayan Ebû’l-Kâsım et-Tayyib’dir. Müsta’lî Tayyibiyye bünyesinde setr halindeki bu imam adına kurulan mutlak dâilîk müessesesi halen devam etmektedir (bk. MÜSTA’LİYYE). İmâmiyye’nin İsnââşeriyye Şîası, hayatta olduğuna inandıkları on ikinci imamın gizlilik hali için setr yerine “gaybet”, mestûr yerine de “gaib imam” tabirlerini kullanmaktadır (bk. GAYBET).

İsmâiliyye’nin, hâkim iktidarlar ve kendilerine muhalif gruplardan endişe etmesi neticesinde takıyye uygulamasının bir parçası olarak ortaya koyduğu gizli imam düşüncesi imâmetin ve mezhebin devamını ve düşmanlarından korunmasını sağlamıştır. Ancak bu siyaset, imama yakın olduğunu ve onun adına faaliyette bulunduğunu iddia eden dâilerin kendi arzu ve emellerine kutsallık katarak mezhebin liderliğini ele geçirmelerine ve amaçlarına ulaşmalarına vesile olmuştur. Bu ise mezhep bünyesinde bazı ihtilâfların ortaya çıkmasına ve bölünmelere zemin hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

B. Lewis, *The Origins of Ismâ'ilism*, Cambridge 1940, s. 71-75; a.mlf., “İsmâilîler”, *IA*, V/2, s. 1121; J. N. Hollister, *The Shi’a of India*, New Delhi 1979, s. 206-209; Mustafa Gâlib, *Târîhu'd-da'veti'l-İsmâ'iliyye*, Beyrut 1979, s. 130-132, 148-157; Ârif Tâmir, *Târîhu'l-İsmâ'iliyye*, London 1991, I, 117-120, 130-133; Farhad Daftary, *The Ismâ'ilis*, Cambridge 1992, s. 102-104, 107-110, 112-116, 127, 136, 177-178, 294-295, 410-411.

MUSTAFA ÖZ

MESUD I

(مسعود)

Ebû'l-Feth es-Sultânü'l-Muazzam
İzzüddünyâ ve'd-dîn Mes'ûd
b. Kılıcarslan es-Selcûkî
(ö. 550/1155)

Anadolu Selçuklu hükümdarı
(1116-1155).

Sultan I. Kılıcarslan’ın en büyük oğlu Melikşah (Şâhinşah), babasının Habur çayında boğulması üzerine (500/1107) tahta oturmak için Konya’ya gelirken beraberinde getirdiği üvey kardeşi Mesud’u ve diğer kardeşi Arab’ı hapse koymuştu. Melikşah cesur ve hareketli bir genç olduğundan askerinin sayıca az, silâhça yetersiz olmasına bakmadan hemen Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ile mücadeleye girişti. 510 (1116) yılında imparatorla yaptığı savaştan sonra beyleriyle beraber Afyonkarahisar yakınında bulunan ordugâhına geldi. Burada Aleksios Komnenos ile barış antlaşması imzaladı ve Bizans imparatoru Selçuklu sultanına çok miktarda para verdi. İmparator, Mesud’un tahta geçmek için ağabeyini ele geçirmek istediğini haber alınca sultana ordugâhta kalmasını tavsiye etti. Melikşah’ın buna yanaşmaması üzerine Aleksios Komnenos, Konya’ya kadar bir Bizans askerî birliğinin refakatinde gitmesini söyledi. Fakat Selçuklu hükümdarı bunu da reddederek Bizans ordugâhından ayrıldı. Melikşah’ın imparatorun tavsiyelerini kabul etmemesi, Mesud’un sultan olmak için harekete geçtiğine inanmadığı ihtimalini ortaya koyar. Süryânî Mikhaîl, Melikşah’ın bir emîrinin ona isyan ederek

I. Mesud'a ait
bakır sikke
(Yapı ve Kredi
Bankası
Sikke
Koleksiyonu,
nr. 4872)

Mesud'u hapisten çıkarıp Dânişmendli Emîr Gazi'nin yanına götürdüğünü ve Mesud'un burada sultan ilân edildiğini kaydeder (*Chronique de Michel*, III, 195). Melikşah, Konya istikametinde ihtiyat tedbiri almadan yola çıkmakla beraber yağmacı toplulukların olup olmadığını anlamak için keşif müfrezeleri gönderdi. Yolda Mesud'la karşılaşmış onun saflarına katılan müfrezeler geri dönerek sultana yolun tehlikesiz olduğunu bildirdiler. Bunun üzerine yoluna devam eden Melikşah, Mesud'un askerleriyle karşılaşınca geri dönüp kaçmaya başladı. Fakat daha önce Mesud'a katılmış olan Poukheas adlı bir emîr, Melikşah'ın sadık bir taraftarı gibi görünerek ona imparatorun yanına değil Akşehir'e çok yakın olan Tyragion kasabasına gitmesini tavsiye etti, sultan da onun dediğini yaptı. Kasabanın hıristiyan halkı Melikşah'ı güler yüzle karşıladıysa da çok geçmeden Mesud şehri kuşattı ve Rumlar Melikşah'ı Mesud'a teslim etmek zorunda kaldılar. Mesud ağabeyinin gözlerine mil çektirdi ve ardından Konya'ya götürüp hapsedti (510/1116). Ancak gözlerinin tam kör olmadığı anlaşılınca öldürüldü (511/1117).

Dânişmendli Emîr Gazi, Mesud'un sultan olmasında oynadığı mühim rolden sonra onu kendine bağlamıştı. Mesud kayınpederi Gazi'nin ölümüne kadar ona olan bağlılığını sürdürdü. Haçlılar karşısında kazandığı başarılarla temayüz eden Artuklu Belek b. Behrâm'ın ölümü üzerine (518/1124) Emîr Gazi Malatya'yı ele geçirmek için seferber oldu ve Mesud ile ittifak yaptı. Ancak Malatya'yı bir ay kuşattıysa da alamadılar. Şehri altı ay daha savunan I. Kılıcarşan'ın hanımı Ayşe Hatun ile oğlu Tuğrul Arslan şehri Dânişmendliler'e teslim edip Miñşar Kalesi'ne çekildiler (1 Zilkade 518 / 10 Aralık 1124).

Ankara ve Kastamonu meliki olan Mesud'un diğer kardeşi Melik Arab, Selçuklular'a ait Malatya'nın Dânişmendli Emîr Gazi'nin eline geçmesine ve kardeşinin de buna yardım etmesine çok öfkelenmişti. Bu yüzden 30.000 kişilik bir ordu ile Sultan Mesud'un üzerine yürüdü. Mağlûp olan Mesud yardım istemek için Bizans'a gitti. Melik Arab da Konya'yı kuşattı. Mesud'un gelişine sevinen II. İoannes çok miktarda para ve asker vererek onu ülkesine gönderdi. Mesud Emîr Gazi'nin yanına gitti. İkiisi birlikte Melik Arab'ın üzerine yürüyerek onu yendiler ve Ermeni hâkimi I. Toros'un yanına gitmeye mecbur et-

tiler (520/1126). Emîr Gazi ve Mesud 521'de (1127) Ankara'yı Melik Arab'dan aldılar. Daha sonra mücadeleden vazgeçen Melik Arab 522 (1128) veya 523'te (1129) öldü. 524 (1130) yılında Emîr Gazi ile Sultan Mesud ve Bizans imparatorunun kardeşi İsaakios Malatya'da toplanıp kış orada geçirdiler. Mikhael'e göre ertesi yıl Sultan Mesud, Sozopolis'e (Uluborlu) kadar sokulmuştu. Fakat askerleri açlıktan dolayı hiçbir şey yapamayınca şehri alamamış ve kırsal kesimi yağmalayıp Konya'ya dönmüştü. Aynı yıl Emîr Gazi, Sultan Mesud'u da yanına alarak Karadeniz'in kıyı bölgesini ele geçirdi. 1132'de İmparator İoannes, Bitinya ve Paflagonya'dan yürüyüp Kastamonu'ya geldi, şehri kuşatıp ele geçirdi ve esir aldığı Türklerle birlikte İstanbul'a döndü. Ancak ertesi yıl Emîr Gazi Kastamonu'yu muhasara edince çok geçmeden açlık baş gösterdi ve halk şehrin kapılarını ona açtı (527/1133).

Emîr Gazi 528 (1134) yılında vefat etti; ölümünde Fırat'tan Sakarya boylarına kadar uzanan Anadolu'nun büyük bir kesimi idaresi altında bulunuyordu. Mesud'a tahtı temin etmesi karşılığında onu kendine bağladığı gibi Selçuklular'dan Malatya, Kayseri, Çankırı, Ankara ve Kastamonu yörelerini de alıp ülkesine katmıştı. Bu durumda Selçuklu ülkesi Konya, Niğde, Afyonkarahisar, Aksaray yörelerine münhasır kalmıştı. Emîr Gazi'nin ölümünden sonra en büyük oğlu ve halefi Muhammed ile Sultan Mesud arasında veraset meselesi yüzünden ihtilâf çıktı. Bunu öğrenen İmparator İoannes, Sultan Mesud ile bir dostluk antlaşması imzaladı, arkasından Dânişmendoğlu'nun üzerine yürürken Sultan Mesud'un da savaşa katılmasını istedi. Selçuklu hükümdarı da bir askerî kuvvet yolladı. İmparator bu destekle birlikte Çankırı'yı kuşattı. Muhasara devam ederken Melik Muhammed bazı tâvizlerde bulunarak Sultan Mesud'la ittifak yapınca Selçuklu askerî birliği imparatorun ordusundan ayrıldı. Bunun üzerine kuşatmayı kaldıran imparator kışı geçirmek için Orhaneli'ne çekildi. Baharda Kastamonu'ya hareket ederek burayı barış yoluyla aldı; bir müddet muhasara ettiği Çankırı'yı da ele geçirip muhafızlar bıraktıktan sonra İstanbul'a döndü (1135). Fakat çok geçmeden Türkler her iki şehri de geri aldılar.

İmparator İoannes 1137'de Kilikya'ya sefere çıkmış, oradan da Suriye'ye inmişti. Burada Şeyzer şehrini kuşattığı sırada

Sultan Mesud muhtemelen imparatorun geri dönmesini sağlamak için Bizans topraklarına saldırıp yağmaladıktan ve çok sayıda esir aldıktan sonra ülkesine döndü. Bunu haber alan imparator Suriye'den Kilikya'ya geldi ve sultanla barış antlaşması yaparak İstanbul'a gitti. Sultan Mesud'un Antalya yöresine akınlar düzenleyip birçok ganimet ve esir ele geçirmesi üzerine imparator 1142 yılının baharında Antalya'ya geldi; şehirde bir müddet kalıp asayışı sağladıktan sonra Beyşehir taraflarına gitti. İoannes'in buradan Konya'ya yürüyeceği zannını vererek Türkleri korkutmak istediği anlaşılmaktadır. Ancak Kilikya'ya geçen İmparator İoannes Nisan 1143'te öldü ve yerine oğlu Manuel Komnenos geçti.

Dânişmendli Melik Muhammed 537'de (1142) vefat edince hânedan mensupları arasında saltanat mücadelesi başladı ve Dânişmendli Devleti birinin merkezi Kayseri, birinin Sivas, birinin de Malatya olan üç kısma ayrıldı. Böylece Anadolu'da Sultan Mesud için uygun bir durum meydana geldi. Mesud, Kayseri meliki ve damadı Zünnûn'u himaye ettiği için Zünnûn'un amcaları Malatya Meliki Aynüddeve ile Sivas Meliki Yağlıbasan Zünnûn'a karşı bir ittifak oluşturdular. Yapılan savaşta Sultan Mesud, Sivas Meliki Yağlıbasan'ı mağlûp ederek Sivas'a girdi ve küçük oğlu Şahinşah'ı Ankara, Çankırı ve Kastamonu valiliğine getirdi, ardından Malatya'yı kuşattı (1 Zilhicce 537 / 17 Haziran 1143). Üç ay boyunca bir sonuç alamayınca 2 Rebiülevvel 538'de (14 Eylül 1143) kuşatmayı kaldırarak Konya'ya döndü.

Sultan Mesud, 539 (1144) yılında Malatya Meliki Aynüddeve'ye karşı yürüyüp Elbistan yöresini eline geçirdi ve buranın idaresini oğlu Kılıcarşan'a verdi. Bu sırada Artuklu Hükümdarı Dâvud'un ölümü üzerine oğullarından Arslan Doğmuş, Atabeg İmâdüddin Zengî'nin yardımıyla babasının yerine geçmek isteyince diğer oğlu Fahreddin Karaarslan Sultan Mesud'un yanına gelmişti. Sultan Mesud'un 20.000 atlı vermesi sonucunda Fahreddin Karaarslan Harput hükümdarı oldu. Mesud aynı yıl Malatya'yı kuşattıysa da Bizans imparatorunun Selçuklu ülkesine yürüdüğünü haber alınca kuşatmayı kaldırıp ona karşı gitti. İmparator Manuel Komnenos, Selçuklu - Bizans sınırındaki Bizans'a ait Prkana Kalesi'ni aldığı için Sultan Mesud'a mektup yazarak Konya üzerine yürüdüğünü bildirmişti. Akşehir'de Selçuklu öncü kuvvetiyle karşılaşan

Bizans ordusu bir süre sonra Konya önlerinde görüldü (1146). Bizans ordusu kalabalık olduğu gibi zırhlı birliklere de sahipti. İki taraf arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Bizans ordusuna pusu ve baskınlarla büyük kayıplar verildi; bu sırada Rumlar'dan 20.000 kişinin öldürüldüğü rivayet edilir. İmparator, Sultan Mesud'a doğudan yardım kuvvetlerinin gelmesinden kaygılandığı gibi Avrupa'dan da Haçlı ordularının gelmekte olduğunu haber almıştı. Bu sebeple geri dönmeye karar verdi. Selçuklu kuvvetleri Bizans ordusunu Büyük Menderes kıyılarında kadar takip etti. Bizans tarihçisi Kinnamos sultanın barış istediğini ve Prakana'yı vererek barış yapıldığını yazar.

1144 yılında Urfa Kontluğu'nun İmâdüddin Zengi tarafından ortadan kaldırılması Avrupa'da derin bir üzüntü ve heyecan yarattı. Bu olay diğer Haçlı devletlerinin varlığını da tehlikeye düşürmüştü. Bu sebeple Alman Kralı III. Konrad ve Fransa Kralı VII. Saint Louis ordularıyla İstanbul'a geldiler. İstanbul'dan ayrılan Konrad, Dorylaion (Eskişehir) yöresinde Türk ordusuyla karşılaştı. Yapılan savaşta Alman ordusu ağır bir yenilgiye uğradı (26 Ekim 1147). Sultan Mesud bu zaferle babası I. Kılıcarşan'ın 18 Receb 490'da (1 Temmuz 1097) Eskişehir'de uğradığı yenilginin intikamını almış oldu. Alman ordusundan az bir kısmı İznik'e kaçabilmiş ve Türkler'in eline zengin bir ganimet geçmişti. İznik'te karşılaştığı Konrad'dan felâket haberini alan Fransa Kralı Saint Louis, Eskişehir-Konya yolunu bırakıp Balıkesir-Bergama, Efes-Laodikeia (Denizli) ve Antalya gibi Türk hâkimiyeti dışındaki yollardan gitmeyi tercih etti. Franklar yol boyunca ağır kayıplar vererek Antalya'ya ulaşabildiler. Buradan gemilerle Suriye'ye gittiler.

Sultan Mesud, Elbistan hâkimi olan oğlu Kılıcarşan ile birlikte Tel Bâşir hâkimi II. Joscelin'in elinde bulunan Maraş üzerine yürüyerek şehri kolayca zaptetti (544/1149). Şehirden serbestçe çıkıp gitme izni alan Haçlılar Antakya'ya giderken Türkler tarafından yok edildi. Sultan Mesud bundan sonra Tel Bâşir'i kuşattı ve Kont II. Joscelin'in Mesud'u metbû tanınması şartıyla barış yapıldı. II. Joscelin bir süre sonra karşılaştığı Halep Hükümdarı Nûreddin Mahmud Zengî'yi yendiye de Nûreddin Mahmud Türkmenler'in yardımıyla onu yakalayıp hapse koydu (Muharrem 545 / Mayıs 1150). Bu sırada Sultan Mesud da Keysûn üzerine yürümüş, halk sa-

vaşmadan şehri ona teslim etmişti. Ardından çok müstahkem olan Behisni'yi, Ra'bân Kalesi'ni ve Merzban'ı kolayca ele geçiren Selçuklu hükümdarı, damadı olan Halep Hükümdarı Nûreddin Mahmud'un desteğiyle Tel Bâşir'i kuşattıysa da Joscelin'in karısı Beatrice ile oğlu III. Joscelin tarafından savunulan şehri alamadı. Sultan Mesud fethettiği yerlerin idaresini oğlu Kılıcarşan'a bırakıp ülkesine döndü. 546 (1151) yılında Nûreddin Mahmud Tel Bâşir'i eline geçirirken Sultan Mesud da Ayıntab'ı ülkesine kattı.

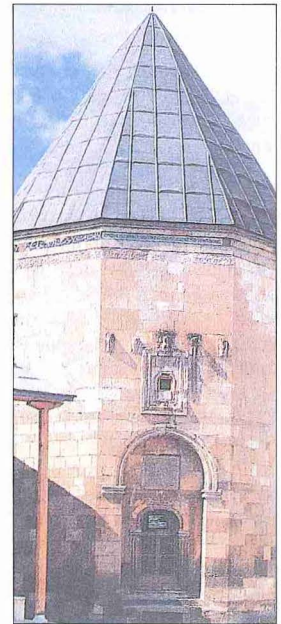
547'de (1152) Malatya hâkimi Dânişmendli Aynüddeve öldü ve yerine oğlu Zülkarneyn geçti. Sivas, Niksar, Tokat ve Amasya Hükümdarı Yağıbasan yeğenine Sultan Mesud'a baş eğmemesini söylemişti. Sultan Mesud bunu duyunca öfkelenerek Yağıbasan'ın üzerine yürüdü. Selçuklu hükümdarına karşı koyamayacağını anlayan Yağıbasan itaat göstererek yeğenine yardım etmeyeceğine dair Mesud'a söz verdi. Mesud 19 Rebîülâhîr 547'de (24 Temmuz 1152) Malatya'yı kuşatmak için yola çıktı; şehrin çevresini yağmalayıp tahrip ettirdi. Zülkarneyn, annesiyle birlikte sultanın huzuruna çıkıp bağışlanmalarını rica edince sultan onları affetti. Zülkarneyn de Sultan Mesud'u metbû tanıyacaktı.

Kilikya Ermeni hâkimi Toros bölgedeki Bizans'a ait şehirleri tamamen ele geçirmişti. Bizans İmparatoru Manuel, Toros'un Kilikya'daki Bizans varlığına son vermesine kızarak Sultan Mesud'u Kilikya'ya yürümeye teşvik etmiş ve bunun için Selçuklu hükümdarına para göndermişti. Esasen Sultan Mesud da Türk sınırlarını ihlâl ettiğinden Toros'a karşılık vermek istiyordu. Sultan, 548 (1153) yılı baharında Dânişmendli Yağıbasan'ı da yanına alarak Kilikya üzerine yürüdü. Ancak Ermeniler Toros geçitlerini savundukları için sultanın Kilikya'ya girmesi mümkün olmadı ve ülkesine dönmek zorunda kaldı. Sultanın dönüşünden az sonra Kilikya'ya girmiş olan bir Bizans ordusu da Tarsus kapılarında Ermeni kuvvetleri tarafından mağlûp edildi. Sultan Mesud ertesi yıl yeniden Kilikya'ya yürüdü ve bu defa güçlük çekmeden şehre girdi. Misis ve Aynizerbâ'dan (Anazarba) sonra Tel Hamdûn'a (şimdiki Toprakkale) kadar ilerledi. Oradan Kılıcarşan'a bağlı emirlerden Yâkub Bey'i 3000 kişilik bir kuvvetle Antakya yöresine akına gönderdi. Fakat Yâkub Bey ve askerleri, Haçlı Templier şövalyeleriyle Toros'un kardeşinin kumandasındaki Ermeni askerleri ta-

rafından pusuya düşürüldü ve büyük bir kısmı şehid edildi.

Kilikya seferinden döndükten sonra hastalanan Sultan Mesud'un, öleceğini anlayınca Elbistan Meliki olan oğlu Kılıcarşan'ı Konya'ya çağırıp tahta oturttuğu ve başına tacını koyup ona biat ettiği kaydedilir. Ardından da vefat etti (550/1155). 551'de (1156) öldüğü de rivayet edilir. Cenazesi Alâeddin Camii avlusundaki türbede defnedildi. Mesud'un türbesinin Amasya yakınında olduğu söylenirse de bu doğru değildir. Sultan Mesud çok akıllı, adaletli, tedbirli, ileri görüşlü ve dindar bir hükümdardı. Rûknü'l-İslâm ve'l-müslimîn (Rûknüddin), Muizzü'd-dünyâ ve'd-dîn lakaplarıyla da anılan Sultan Mesud'un Kılıcarşan, Melikşah ve Dolat (Devlet) adlı üç oğlu, Halep Hükümdarı Nûreddin Mahmud Zengî, Dânişmendli Zünnûn, Dânişmendli Yağıbasan ve Bizans imparatorunun müslüman olan yeğeni İoannes ile evli olan dört kızı vardı. Emîr Gazi'nin ölümüyle Dânişmendli hâkimiyetinden kurtulan Mesud, Melik Muhammed'in ölümünden sonra da üç Dânişmendli beyinin metbûu olmuştur. Mesud devrinde önemli bir Türkmen kümesinin Orta Asya veya Azerbaycan'dan gelerek ülkesinde yurt tutmuş ve onun başarılarında önemli bir rol oynamış olması pek muhtemeldir.

Sultan Mesud Konya'da pek az oturduğu için burada günümüze kadar gelen bir yâdigâr bırakmamıştır. Otuz dokuz yıllık hükümdarlığı esnasında iç kale ile oradaki saray ve camiyi inşa ettirmiştir. Bu

I. Mesud'un türbesi

I. Mesud'un lahdi

camii o dönemin Anadolu'daki ulucamileri üslûbunda yani kubbesiz, tavanı düz ve çok sütunlu olarak yapılmıştı. Alâeddin Camii'nin inşasına Sultan I. Mesud zamanında başlanmış, ancak I. Alâeddin Keykubad devrinde tamamlandığı için onun adını almıştır. Sultan ayrıca Aksaray'da bir camii ile Amasya yakınlarında Simre adlı bir şehir tesis ettirmiştir. Anadolu Selçuklularından günümüze intikal eden en eski tarihli sikke Sultan Mesud'a aittir. Tarih ve darp yeri bulunmayan bu bakır sikkeler (mangır) üzerinde "es-Sultânü'l-muazzam Mes'ûd b. Kılcarşlan" yazılıdır. Anadolu'ya Sultan Mesud zamanına gelinceye kadar "Romania" (Romalılar ülkesi) deniliyordu. Onun devrinde Batılılar Anadolu'yu "Turchia" (Türkiye) adıyla anmaya başlamıştır. Ermeniler'in de Anadolu'nun Türkler'in hâkimiyetinde bulunan büyük kesimine "Türkistan" adını verdikleri görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşq* (Amedroz), s. 332-333; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâ-fârikîn*, British Museum, Or., nr. 5803, vr. 189; İbn Cübeyr, *er-Rihle* (nşr. W. Wright), Leiden 1907, s. 183; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 92, 154, 201; Süryani Mikhaîl, *Chronique de Michel le syrien patriarche jacobite d'Antioche, 1169-1199* (nşr. ve trc. J. B. Chabot), Paris 1905, III, 194-312; *The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle* (trc. Tritton - H. A. R. Gibb, *JRAS*, I/1 [1933], içinde), s. 89-90, 99, 100, 281, 289; Ioannes Kinnamos, *Historia* (trc. Işın Demirkent), Ankara 2001, s. 12-13, 18-19, 29-30, 36, 40-41, 44, 49, 54, 79, 96, 131; N. Khoniates, *Historia* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1995, s. 13, 34-36, 79-80; Ebü'l-Ferec, *Târîh*, II, 349-393; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 29; Niğdeli Kadî Ahmed, *el-Veledü's-şefik*, Süleymaniye Ktp., Fâtiht, nr. 292; *Târîh-i Âl-i Selçuk* (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 37-38; *Urfalı Mateos Vekâyî-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan),

Ankara 1962, s. 281-314, 319; A. Comnèna, *The Alexiad* (trc. E. A. S. Dawes), London 1967, s. 406-407; İsmâil Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçukiyye*, İstanbul 1309, s. 2-3; Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul 1321, s. 108-109; R. Grousset, *Histoire des croisades et du royaume franc de Jérusalem*, Paris 1948, s. 230-245; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 158-196; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklular Devrinde Konya*, Ankara 1985, bk. İndeks; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, bk. İndeks; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara 1987, II; Cl. Cahen, *La Turquie pré-ottoman*, İstanbul-Paris 1988, s. 25, 26-30, 32, 34-37, 45, 129, 160, 172, 179, 185, 196, 210, 214, 223; Şevki Nezihi Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I. Mes'ud'dan I. Alaeddin Keykubad'a Kadar (510-616/1116-1200)*, İstanbul 2000, bk. İndeks; a.mlf., "Some Coins of Mas'ud I, Qilijarslan II, and the Maliks", *American Journal of Numismatics*, 2. seri: sy. 7-8, New York 1995-96, s. 161-186; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003; Mükrimin Halil Yınanç, "Danişmendîler", *İA*, III, 469-472.

FARUK SÜMER

MESUD II

(مسعود)

(ö. 708/1308)

Anadolu Selçuklu hükümdarı
(1282-1296, 1302-1308).

Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un oğludur. Babası Kırım'da bulunduğu sırada Gıyâseddin Mesud'u kendine vâliat seçmiş ve ölürken naaşının Konya Alâeddin Camii avlusunda bulunan atalarının türbesine (kümbethâne) defnedilmesini vasiyet etmişti.

II. İzzeddin Keykâvus Kırım'da vefat edince (677/1278-79) Gıyâseddin Mesud deniz yoluyla Sinop'a geldi (679/1280). Kastamonu uç beyi Çobanoğlu Muzafferrüddin Yavlık Arslan'ı ona alıp önce Moğol Valisi Samagar Noyan'ı, ardından İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'a götürdü. Abaka Han Erzurum, Erzincan, Sivas, Diyarbakir ve Harput'un idaresini Mesud'a tahsis etti ve bir müddet onu Tebriz'de yanında tuttu. Abaka Han'ın ölümünden sonra yerine geçen Ahmed Teküder, Anadolu Selçuklu topraklarını onunla III. Gıyâseddin Keyhusrev (1266-1284) arasında paylaştırdı (680/1282). Ancak III. Gıyâseddin Keyhusrev müşterek saltanata razı olmadı ve Moğollar'ın Anadolu valisi Kongurtay ile Vezîr Sâhib Ata Fahreddin Ali'yi yanına alarak Ahmed Teküder ile görüşmek üzere yola çıktı. Bu sırada Ahmed Teküder, rakibi Argun'un Kongurtay ile birleşerek

kendi hanlığı aleyhinde faaliyette bulunduğunu öğrenip onlara karşı mücadele başlattı. Bu durum Keyhusrev'in yolculuğunun yarıda kalmasına sebep oldu. Keyhusrev bir süre sonra hanın merkezine ulaşmayı başardı. Ancak bu defa da Ahmed Teküder'in mücadeleyi kaybedip Argun'un han olması planlarını bozdu. Yeni hükümdar Argun Han, Tebriz'de bekleyen Mesud'u Anadolu Selçuklu sultanlığına tayin etti. III. Gıyâseddin Keyhusrev öldürüldü. Tebriz'den Anadolu'ya sultan olarak dönen Gıyâseddin Mesud önce Kayseri'de, ardından Konya'da tahta çıktı (683/1284). II. Mesud'un tahta çıktığı ve III. Keyhusrev'in öldürüldüğü tarihle ilgili farklı rivayetler de vardır (Turan, s. 582-583).

Sultan Mesud'un Anadolu Selçuklu tahtına oturması uzun zamandır rahat yüzü görmeyen halk için bir ümit ışığı oldu. Ancak o da kendinden önceki hükümdarlar gibi "gölge sultan" olmaktan öteye gidemedi. Bu devirde ülke Moğol kumandanları ile İlhanlılar adına Anadolu'yu idare eden valilerin hâkimiyeti altındaydı. Anadolu Selçuklu Devleti hem İlhanlılar'a haraç ödüyor, hem de Anadolu'da bulunan Moğol şehzade ve kumandanlarının idaresindeki orduların ihtiyaçlarını karşılıyordu. Anadolu'ya Moğol ordularının gelmesi halktan alınan vergilerin artması, açlık ve sefalet demektir. Anadolu halkı bir taraftan Moğollar'ın baskısı sonucu artan vergileri ödemek, diğer taraftan Türkmen saldırılarına dayanmak ve Selçuklu devlet adamlarının yolsuzluklarına katlanmak zorunda bırakılıyordu.

Konya ve civarında düzeni sağlamak oldukça zordu. Karamanoğulları ve Eşrefoğulları Anadolu Selçuklularını tehdit ediyordu. Sultan II. Mesud'un Kayseri'de ikamet etmesini fırsat bilen III. Gıyâseddin Keyhusrev'in annesi torunlarını Konya'da tahta çıkaracak kadar güçlendi. Kendisini desteklemeleri için Karamanoğlu Güner Bey'i beylerbeyi, Eşrefoğlu Halil Bey'i saltanat nâibi tayin etti. Bu iki beyin desteğiyle şehzadeler törenle sultan ilân edildiyse de bunlar çok geçmeden ortadan kaldırıldı (684/1285).

Argun Han, 684 (1285) yılında Türkmenler'i cezalandırmak için kardeşi Geyhatu idaresinde masrafları halktan toplanan vergilerle karşılanan 20.000 kişilik bir kuvveti Anadolu'ya gönderdi. O yılı Erzincan'da geçiren Geyhatu ertesi yıl Sivas ve Kayseri üzerinden Aksaray'a geldi. Geyhatu'nun yanında Sultan Mesud da vardı. Ordunun hareketi sırasında halkın